

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 378.093.5:37.091.4]:[327.5:355.01(477:470)»2022»]
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.1>

О. Ф. Александрова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету

В. М. Александров

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету

МОДИФІКАЦІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ВИХОВНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття пропонує нову модель формування гуманістичних цінностей як спроби сприяти ефективному вирішенню завдання професійного та особистісного розвитку майбутніх фахівців у вищій школі в умовах війни. Запропонована модель включає головну мету та основні принципи, що мають бути реалізованими в період війни для ефективного розвитку ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців. Створення такої моделі вимагає аналізу всього комплексу педагогічних умов професійної підготовки та особистісного розвитку, тому для успішного досягнення відповідних якісних змін у ціннісних орієнтаціях майбутніх фахівців мають бути модифіковані завдання, етапи, організаційні форми та тематика патріотично та гуманістично орієнтованих виховних заходів. Модель також передбачає перегляд цілого комплексу практичних, соціально значущих виховних заходів, спрямованих на формування патріотизму, совісті та моральності, віри в людину, доброти та альтруїзму, ввічливості та толерантності, працьовитості та прагнення бути корисними. Патріотизм та гуманістичний компонент у структурі особистості має домінувати над предметом. Варто зазначити, що майбутня професійна діяльність базується на професійних знаннях, однак професійні знання обов'язково повинні бути пов'язані з певним набором особистісних якостей: патріотизмом, людяністю, толерантністю, комунікабельністю, самокритикою тощо.

Багато сучасних дослідників сходяться на думці, що національна гуманістична та особистісно орієнтована освіта можуть найкраще об'єднати всі свої сильні сторони та сформувати основні основи культури особистості (розумової, фізичної, екологічної, естетичної, правової, економічної). Таким чином, в умовах війни зазначена модель вказує напрямки до реальних практичних дій та активної співпраці у соціально значущих регіональних та національних проектах. Ми схильні думати, що впровадження такої моделі у вищій школі може суттєво вплинути на розуміння нової сутності основних гуманістичних цінностей, які, набувши особистісного значення, мають обов'язково трансформуватись в гуманістичні ціннісні орієнтації нової якості.

Ключові слова: національна освіта, виховні системи, модель формування ціннісних орієнтирів, патріотизм, умови війни.

Постановка проблеми. Визначення цілей педагогічної діяльності у вищій школі має враховувати не тільки ціннісні орієнтири існуючих виховних систем, але також за певних умов змінювати пріоритети цінностей, розуміючи їх важливість для конкретного часового періоду. Таким історичним періодом стає війна в Україні, яка змінює систему ціннісних орієнтацій людей та надає пріоритет патріотизму як цінності, що дозволяє найкраще співвідносити індивідуальні потреби та мотиви з усвідомленими та прийнятими цінностями і нормами соціуму. З іншого боку, система ціннісних орієнтацій не лише визначає форми та умови реалізації спонукань особистості, але сама стає джерелом

цілей. Тому система ціннісних орієнтацій має не лише вказувати напрямки професійного розвитку майбутніх фахівців, але також визначати воєнну перемогу країни як життєву перспективу.

Підготовка майбутніх фахівців освіти у вищій школі вимагає дотримання відповідної логічної сукупності таких педагогічних умов, що мають забезпечити досягнення мети формування гуманістичних цінностей та сприяти патріотичному вихованню особистості.

Аналіз останніх досліджень. У контексті нашого дослідження праці, Сучасні дослідження Г. О. Балла, І. Д. Беха, В. С. Білоусової, М. І. Боришевського, С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна,

В. Г. Кременя, Ю. І. Мальованого, що висвітлюють шляхи підвищення ефективності виховання гуманної і творчої особистості мають особливе значення. Серед цілого ряду педагогічних умов, що залишаються необхідними для формування ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців, дослідники виділяють найважливіші, а саме: гуманізацію та гуманітаризацію освітнього середовища вищого навчального закладу; реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі; зосередження головної уваги на ціннісно-мотиваційній домінанті особистості, яка визначає її професійну спрямованість.

Врахування зазначених педагогічних умов та умов воєнного стану надає підстави для створення нової моделі формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців у вищій школі.

Мета статті – запропонувати сучасну модель формування ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців, визначити принципи, завдання та організаційні форми її реалізації у вищій школі в умовах воєнного стану.

Методологія і методи. Створення моделі формування ціннісних орієнтирів в умовах воєнного стану вимагає врахування всього комплексу педагогічних умов фахової підготовки майбутніх вчителів. Моделі мають відповідати таким вимогам, як відповідність об'єкта моделювання, тобто в нашому випадку, процесу модифікації ціннісних орієнтирів у фаховій підготовці вчителів, можливість заміщення цього об'єкта на певних етапах дослідження, здатність давати достатню інформацію про згаданий об'єкт. Важливим є те, що розробка моделі формування ціннісних орієнтирів, визначення її головної мети та принципів цілком залежить від орієнтації на певні виховні системи, які ґрунтуються на своїх власних цінностях.

У таблиці 1 показано ціннісні орієнтири, що притаманні різним виховним системам.

Як показано у таблиці 1, спільною рисою усіх зазначених систем є ставлення до прекрасного

як до цінності, а тому естетичне виховання стає компонентом всіх систем. Складніше визначити мету та основу морального виховання, тому що потрібно з'ясувати, якому уявленню про гуманізм ми хочемо віддати перевагу в умовах війни (трансцендентальному, соціоцентричному, антропоцентричному або національному), а також які базові цінності пропонуються. Сучасні дослідники проблеми формування гуманістичних цінностей погоджуються в тому, що національне гуманістичне та особистісно орієнтоване виховання може найкращим чином поєднати всі сильні сторони зазначених систем та сформувані базові основи культури особистості (розумової, фізичної, екологічної, естетичної, правової, економічної). Тому основні орієнтири саме такої виховної системи, яка ґрунтується на національних цінностях, враховано в процесі розробки нашої моделі формування гуманістичних цінностей майбутніх вчителів.

Результати та дискусії. Очевидно, що фахова підготовка майбутніх вчителів, яка включає виховний процес, має розглядатись не лише як засвоєння педагогічних знань, але й перетворення мотиваційної сфери майбутнього фахівця, перенесення детермінації його поведінки з зовнішньої на внутрішню, що припускає аксіологізацію педагогічної освіти та упровадження спеціальних технологій формування його ціннісних орієнтацій, спрямованих на творчу, фахову самореалізацію.

На нашу думку, в умовах війни вирішенням проблеми особистісного розвитку у вищій школі може стати модель формування ціннісних орієнтирів майбутнього фахівця (Таблиця 2).

У запропонованій моделі значення особистості педагога розглядається як вирішальний чинник, а педагогічна діяльність спрямовується, перш за все, на його учнів, і лише потім – на навчальний предмет. Зміна поведінки в педагогічному процесі стає можливою лише за наявності власних ціннісних орієнтирів та чіткого усвідомлення головної мети, принципів й завдань, необхідності здійс-

Таблиця 1

Ціннісні орієнтири виховних систем

Виховна система	Ціннісні орієнтири
Виховання, засноване на трансцендентних цінностях	Наближення до абсолютної цінності. Основна увага приділяється таким цінностям як душа, безсмертя, віра, надія, любов. Земні цінності розглядаються як тимчасові та другорядні.
Виховання, засноване на соціоцентричних цінностях	Позитивне ставлення до всіх людей, незалежно від соціального стану, національності. Базові цінності: свобода, рівність, праця, мир, солідарність, злагода, творчість.
Виховання засноване на антропоцентричних цінностях	Піднесення індивідуальності в структурі людських цінностей: спільнота індивідумів, розвиток на основі самовиявлення. Ключові цінності: самореалізація, автономність, індивідуальність.
Виховання, засноване на національних цінностях	Втілює позитивні елементи попередніх, ґрунтується на засадах родинного виховання ідеях і засобах народної педагогіки. Можливий доступ до інших систем цінностей. Допомогає оволодіти системою гуманістичних цінностей, підготувати до життя в соціально-культурному просторі народу.

нення соціально значущих дій. В умовах воєнного стану головною метою соціально значущої діяльності стає формування патріотизму як основної гуманістичної цінності, а також людяності; совісті й моральності; віри в людину; доброти; толерантності; працелюбності та бажанні бути корисним своїй країні. Педагогічний процес ґрунтується на принципах розвитку гуманістичних ціннісних орієнтацій та передбачає вирішення низки завдань [4, с. 253]. Важливим компонентом моделі стають організаційно-педагогічні умови, які роблять можливим реалізацію всіх етапів системи гуманістично-спрямованих позааудиторних виховних заходів.

Забезпечення системного підходу у підготовці національних професійних кадрів за допомогою системи позааудиторних виховних заходів дозволяє виділити три важливі напрями у реалізації ідеї запропонованої моделі: теоретичні відомості, групові дискусії та практична соціально значуща діяльність. Головна мета впровадження практичних значущих соціальних дій полягає у тому, що вони, поєднуючи дві основні функції підготовки спеціалістів – методологічну і аксіологічну, стають

найважливішим етапом формування смисложиттєвих орієнтацій майбутніх фахівців у трансформаційному суспільстві [2, с. 81–86].

Важливою умовою виникнення позитивного відношення стає орієнтація фахової підготовки на гуманні взаємини всіх учасників навчально-виховного процесу. Гуманні взаємини учасників фахової підготовки мають постійно супроводжувати процес гуманізації та гуманітаризації освітнього середовища у вищому навчальному закладі. При цьому морально-психологічні якості особистості сучасного вчителя визначають гуманістичний характер педагогічного спілкування та відіграють вирішальну роль у формуванні гуманістичних педагогічних цінностей студентів. Саме тому такі цінності можна розглядати як гуманістичні. Якщо їхній зміст наповнений цінностями патріотизму, справедливості, гуманізму, вони усвідомлюються індивідом суб'єктивно, а інша людина стає об'єктом ціннісного ставлення [1, с. 10–12.]

Формування гуманістичних цінностей у майбутніх вчителів в умовах воєнного стану є складним процесом гармонійного поєднання профе-

Таблиця 2

Модель формування ціннісних орієнтирів майбутнього фахівця

Гуманні взаємини учасників фахової підготовки: педагог вищої школи ↔ майбутній фахівець		
Головна мета – формування ціннісних орієнтирів майбутнього фахівця: патріотизму, людяності, совісті й моральності, віри в людину, доброти, толерантності		
Принципи розвитку гуманістичних ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця: – принцип емоційності; – принцип діалогізму; – принцип співпереживання; – принцип саморегуляції.	Завдання: – навчати майбутніх фахівців основам теорії загальнолюдських цінностей; – організовувати групові дискусії, що мають чітко визначену патріотичну спрямованість; – активно залучати майбутніх фахівців до соціальних проєктів, наповнених національною ідеєю.	
Педагогічні умови: – орієнтація на виховну систему, засновану на національних цінностях; – гуманізація та гуманітаризація освітнього середовища; – реалізація особистісно-орієнтованого підходу та гуманістично орієнтованих педагогічних технологій в навчально-виховному процесі; – розвиток ціннісно-мотиваційної домінанти особистості; – реалізація системи патріотично спрямованих виховних заходів.		
Система гуманістично спрямованих позааудиторних виховних заходів		
Етап	Організаційні форми	Тематика виховних заходів
1	Теоретичні відомості	1. Життєвий шлях та життєві цінності людини (патріоти, що віддали життя за Україну). 2. Роль особистісних якостей в професійній кар'єрі. 3. Людяність і совість – найважливіші цінності (прикладі воєнного сьогодення). 4. Віра як основа майбутньої перемоги української нації. 5. Доброта як загальне ставлення воїнів ЗСУ до врятованих тварин. 6. Стрижневі гуманістичні цінності – патріотизм, людяність, совість. 7. Потреба бути корисним як домінанта професії.
2	Групові дискусії	Обговорення проблем, пов'язаних з тематикою лекцій.
3	Практичні соціально значущі дії	1. Волонтерська діяльність різного формату. 2. Зустріч із учасниками бойових дій. 3. Допомога вихованцям дитячого будинку. 4. Допомога людям похилого віку. 5. Відвідування поранених у лікарні. 6. Екологічний десант на території міста, ліквідація наслідків після підриву Каховської ГЕС.

сійних знань та найкращих особистісних якостей. Головним критерієм і наслідком такого гармонійного поєднання має бути бажання бути корисним і постійне духовне самовдосконалення. У зв'язку з цим, потрібно відзначити координуючу роль викладача вищої школи в гуманістично орієнтованому процесі та необхідність високої педагогічної майстерності для виховання миролюбності, безконфліктності, взаєморозуміння. Від професійної майстерності педагога залежить успішність реалізації моделі формування гуманістичних цінностей майбутніх фахівців. Саме від моральних якостей педагога у значній мірі залежить моральний потенціал суспільства, зменшення в ньому жорстокості та соціального насилля. Професійна діяльність педагогічних кадрів розглядається як неперервний процес розв'язання нових навчально-виховних завдань, який скеровано на розвиток особистості. Ефективність педагогічної діяльності в умовах війни значною мірою визначається сформованістю патріотизму як особистої ціннісної орієнтації майбутнього фахівця.

Якісні зміни ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців будуть відбуватися значно інтенсивніше, якщо формувати їх цілеспрямовано в процесі підготовки до професійної діяльності з дотриманням єдності структурних компонентів (потреби, інтереси, мотиви, цілі, вибір, об'єктивні цінності). Така цілеспрямованість професійної підготовки полягає, насамперед, у спрямованості на інших людей, потім на себе, а далі на навчальний предмет. Гуманістична спрямованість в структурі особистості повинна домінувати над предметною. Професійні знання мають бути обов'язково пов'язані з певним набором особистісних якостей фахівця: патріотизмом, людяністю, комунікативністю, самокритичністю, постійним прагненням до самовдосконалення і бажанням бути корисним своїй країні [3, с. 117].

У процесі життєвого розвитку цінності людини об'єднуються в єдину систему, якою володіє особистість. Ціннісна система має свою певну організацію, що підпорядкована принципу субординації, де кожна цінність стосовно тієї, котра стоїть вище відіграє роль засобу, умови або наслідку, який виходить з неї. Сутність розподілу цінностей полягає у ступені їх значущості для існування людини, та її прогресивного розвитку. Майбутнє людини головним чином визначається соціальними ідеалами, які продукують прагнення молодих людей не лише здобути високу професійну компетентність, але й самореалізуватися в нових соціальних, політичних та економічних умовах. Тому підхід до професійної підготовки в умовах воєнного стану, заснований на загальнолюдських, гуманістичних та педагогічних цінностях, має сприяти формуванню такої системи цінностей, яка б відповідала актуальному завданню сучасної освіти –

вихованню активних, відповідальних, ініціативних, творчих фахівців, здатних до професійного росту та саморозвитку [5, с. 87]. Виходячи з актуальності завдання, новими цілями педагогічної діяльності мають стати цінності екзистенціального проектування особистості в умовах війни, які допоможуть майбутнім фахівцям краще зрозуміти особистісні смисли своєї професійної діяльності.

Висновки. Запропонована модель має суттєво змінити ставлення майбутніх фахівців до сутності стрижневих загальнолюдських цінностей. Якщо цінність набуває особистісного значення, вона стає гуманістичною орієнтацією. Умови воєнного стану створюють необхідність швидкого перетворення теоретичних знань на практичний особистісний професійний досвід. Практична сторона такого завдання у вищій школі полягає в тому, що майбутні фахівці не тільки мають щоденно аналізувати власні ціннісні орієнтири у змісті освіти, але також втілювати їх у змісті особистого життя. Саме тому для педагогічного процесу не має значення за допомогою яких теоретичних дисциплін або практичних позааудиторних виховних заходів здійснюється його гуманітаризація. У нашому дослідженні вибір системи цінностей зумовлює визначення цілей, принципів та змісту гуманістичного виховання майбутніх фахівців за новою моделлю. Загальнолюдські цінності мають розкрити свою сутність у вищій школі, реалізуватись в системі спрямованих виховних заходів та соціально значущих дій, поступово трансформуючись у ціннісні орієнтації майбутніх фахівців.

Запропонована модель формування гуманістичних цінностей майбутнього вчителя передбачає впровадження системи практичних, соціально значущих виховних заходів, спрямованих на формування патріотизму, людяності, совісті, віри в людину, доброти, толерантності, працелюбності та бажання бути корисним країні. Перспективи подальших досліджень полягають у радикальному оновленні системи виховних заходів у вищих навчальних закладах, орієнтації на національні цінності, на розуміння соціоприродної суті людини, на залучення студентів до гуманістичного стилю спілкування і такої практичної суспільно значущої взаємодії, яка буде найбільш переконливо сприяти нашій майбутній перемозі.

Список використаної літератури:

1. Александрова О. Ф. Загальнолюдські цінності та гуманістичні ціннісні орієнтації в освіті. Матер. міжрег. наук.-практ. конф. «Теорія та практика педагогіки життєтворчості», 29–30 бер. 2007 р. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2007. С. 10–12.
2. Александрова О. Ф., Александров В. М. Ціннісні орієнтації як важлива складова частина педагогічної діяльності майбутніх вчителів. Херсон : збірник наукових праць «Педагогічні науки», 2018. С. 81–86.

3. Бех І. Д. Виховання особистості : в 3 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. 344 с.
 4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
 5. Мамчур Є. А. Розвиток професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх учителів іноземної мови : монографія ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2021. 219 с.
-

Alexandrova O., Alexandrov V. Modification of educational systems value orientations in war conditions

The article offers a model for the formation of future specialists' humanistic values as an attempt to effectively address the problem of their professional and personal development in high school under war conditions. The proposed model includes the main purpose and basic principles that need to be implemented to ensure the development of humanistic value orientations of future professionals. Creating such a model requires the analysis of the whole set of pedagogical conditions including the professional training process and personal development process, so various aspects such as tasks, stages, organizational forms and topics of humanistic oriented educational activities must be modified for successful achievement of positive qualitative changes in future specialists' value orientations. The model also envisages the implementation of a whole range of practical, socially significant educational measures aimed at the formation of patriotism, humanity, conscience and morality, belief in man, tolerance, sociability, self-criticism, etc. Patriotism and humanistic components of a personality structure must dominate the subject. It should be noted that future professional activity is based on professional knowledge, but professional knowledge must be associated with a certain set of personality traits: patriotism, humanity, tolerance, kindness, inspiration, responsiveness, tactfulness, self-criticism, constant desire for self-development.

Many contemporary scholars agree that national humanistic and personally-oriented educational systems can best unite all their strengths and form the basic foundations of personality culture (mental, physical, environmental, aesthetic, legal, economic). Under war conditions the specified model indicates directions for real practical actions and active cooperation in socially significant regional and national projects. Moreover, the implementation of such a model in high school can significantly affect understanding of the new essence of the main humanistic values, which, having acquired a new personal meaning, must be modified into humanistic value orientations of a new quality.

Key words: national education, educational systems, model of formation of value orientations, patriotism, conditions of war.